

FRANSIZ İHTİLALİ İLE DEĞİŞEN AVRUPA DÜZENİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN UYGULAMAYA ÇALIŞTIĞI DENGESİYASETİ VE SONUÇLARI (1795-1801)

Sıtkı ULUERLER¹

Geliş: 24.06.2020 / Kabul: 13.08.2020

DOI: 10.29029/busbed.757455

Öz

XVIII. yüzyılın son yirmi yılında Avrupa'da yaşanan gelişmeler, bütün dünyayı etkileyen sonuçlar doğurmuştur. Özellikle Fransız İhtilali'nden sonra başlayan Koalisyon Savaşları, Avrupa'yı ciddi anlamda etkilerken, Osmanlı Devleti bu savaşların dışında kalmaya çalışmıştır. Osmanlı yönetimi, ilk zamanlarda meydana gelen bu hadiseleri Avrupa'ya has bir durum olarak görmüştür. Ancak 1795'ten itibaren Fransa'nın bu savaşlarda üstünlüğünü ortaya koyması ve 1797 yılında Campo Formia Antlaşması ile Adriyatik kıyılarına yerleşmesi, Osmanlı açısından Fransız tehdidinin boyutunu arttırmıştır. Bunun akabinde de 1798'de Napolyon komutasındaki bir Fransız donanması, Mısır'ı işgal etmiştir. Art arda gelen bu hadiseler askeri, siyasi ve diplomasi yönlerinden Osmanlı Devleti'nin bazı adımlar atmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede III. Selim'in başlattığı Nizam-ı Cedid hareketi bağlamında pek çok alanda yenilikler yapılırken, diplomasi açısından da önemli adımlar atılmıştır. Çok hızlı değişen gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti mevcut gücüyle Fransa ile başa çıkamayacağını bildiğinden, denge siyaseti ekseninde, düşmana düşman olan devletlerle ittifaklar kurulmasını kararlaştırmıştır. Buna bağlı olarak da Fransa'ya karşı İngiltere ve Rusya ile ittifaklar yapılmıştır. Osmanlı yönetimi bu ittifaklara dayalı oluşturmaya çalıştığı denge siyasetiyle, Mısır'ı Fransız işgalinden kurtarmak istemiştir. Ancak Batılı devletlerin her alanda gelişmişlikleri ve diplomasi noktasında çıkara dayalı farklı hareket planları o kadar değişken olmuştur ki, uygulanmak istenen denge siyasetinin Osmanlı'nın zannettiği gibi kolay olmayacağı da anlaşılmıştır. Birkaç

¹ Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, suluerler@bingol.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9098-7205>.

yıllık bir zaman diliminde bile Osmanlı'nın müttefik zannettiği İngiltere ve Rusya'nın daimî dost olmayacağı görülmüştür. Nitekim dost-düşman kategorilerinin değiştiği bir siyaset düzleminde, Osmanlı'nın denge siyasetinin sıkıntıları da belli olmuştur. Bu çalışmamızda Fransız İhtilali ile başlayan süreçte bilhassa 1795-1801 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin uygulamaya çalıştığı denge siyaseti, kurulan ittifaklar, değişen dengeler ve bunların sonuçları ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Fransa, İngiltere, Rusya, Denge Siyaseti.

THE EQUILIBRIUM POLICIES IMPLEMENTED BY THE OTTOMAN STATE IN THE EUROPEAN ORDER THAT WAS ALTERED BY THE FRENCH REVOLUTION AND ITS CONSEQUENCES (1795-1801)

Abstract

The developments in Europe during the last two decades of the 18th century led to worldwide consequences. Post-French Revolution Coalition Wars seriously affected Europe, while the Ottoman Empire attempted to remain neutral during these wars. The Ottoman State considered the early conflict as a development peculiar to Europe. However, the French success in the war after 1795 and annexation of the Adriatic Coast to France by the Campo Formia Treaty in 1797 increased the French threat to the Ottoman Empire. Subsequently, in 1798, a French navy under the command of Napoleon invaded Egypt. These successive developments forced the Ottoman State to take certain military, political and diplomatic steps. Thus, several reforms were implemented by Selim III within the context of the "New Order" in several areas, and important diplomatic steps were taken. As the Ottomans knew that the current state of the empire was no match for France, the administration decided to form alliances with the enemies of the current enemy to balance the powers based on equilibrium policies due to the above-mentioned rapid developments. Accordingly, alliances were formed with the UK and Russia against France. The Ottoman administration desired to save Egypt from the French occupation with the equilibrium policies it tried to implement with these alliances. However, due to the development levels of the Western nations, their various diplomatic action plans based on self-interest were so variable that the implementation of equilibrium policies would not be as easy as Ottomans predicted. In a period of a few years, it was observed that the UK and Russia, which the Ottomans believed to be allies, would not be permanent partners. The problems associated with the Ottoman equilibrium policies were evident in the political sphere where the alliances changed frequently. The present study aimed to tackle the Ottoman equilibrium policies,

alliances, changes in the balance of powers and their consequences during the post-French Revolution period, especially between 1795 and 1801.

Keywords: *Ottoman, France, Britain, Russia, Equilibrium Policies.*

Giriş

1789 Fransız İhtilali'nin süreci ve sonuçları hem Avrupa'yı hem de bütün dünyayı etkilemiştir. Osmanlı Devleti de bu ihtilalden etkilenen devletlerden biri olmuştur. İhtilal başladığında Osmanlı yönetimi gelişmeler karşısında sessiz kalırken, Fransa'ya sınır komşusu olan Avusturya ve Prusya gibi devletler, başından beri Fransa'daki Bourbon hanedanını destekleyip, ihtilal karşıtı bir tutum izlemiştir (Soysal, 1999: 81-90). Bu iki devlet ve mutlakiyetle yönetilen diğer devletler; ihtilal fikirlerini, parlamento yönetimini ve bir şekilde halkın yönetime katılması gibi ihtilal söylemlerini, kendi siyasi gelecekleri için tehdit olarak görmüşlerdir (Seignobos, 1960: 303-311). Avrupa içinde bu siyasi gerginliklere bağlı olarak da 1792 senesinden itibaren Fransa'ya karşı *Koalisyon Savaşları* olarak adlandırılan savaşlar başlamış ve 1814 yılına kadar sürmüştür (Uçarol, 2008: 7-31).

Avrupa'yı etkileyen bu savaşlar, bütün dengeleri alt üst ettiği gibi 1792 senesinde Fransa'da kurulan *Cumhuriyet/Konvansiyon* idaresiyle Fransa'da yeni bir devir başlamıştır. İlk etapta Fransa'da iktidarı ele geçiren ve keskin Cumhuriyet yanlısı grup tarafından idare edilen *Konvansiyon* yönetimi, diğer adıyla *jakobenlerin* iktidarı, bir türlü ülke içinde huzuru sağlayamamıştır (Sander, 1997: 121). Bu devirde Fransa, dışta kendisine karşı oluşan koalisyon güçlerine karşı tek başına savaş verirken, içeride de cumhuriyet yanlısı ve kral yandaşları arasında süren iç savaş yaşanmıştır (Soysal, 1999: 95-100).

Fransa merkezli olarak Avrupa içerisinde bunlar yaşanırken, Osmanlı, Fransa'daki yeni yönetimi tanıyıp tanımama konusunda işi ağırdan almayı uygun görmüştür. Bu çerçevede 1795 senesine kadar Osmanlı Devleti, Fransa'daki Cumhuriyet idaresini resmen tanımamıştır. Ancak Fransa'ya karşı herhangi bir hasımca tutuma da girmemiştir. Kısacası Osmanlı Devleti, Koalisyon Savaşları'nın ilk zamanlarında ne Fransa'ya karşı müttefiklerle birlik olmuş, ne de Fransa'nın yanında yer almıştır (Soysal, 1999: 101-103). Ancak 1795 yılından itibaren Fransa'nın müttefik güçler karşısında üstünlük sağlaması, durumu değiştirmiştir. Bu tarihte Fransa'ya mağlup olan Prusya, Fransa'daki yeni yönetimle antlaşma yaparak, Fransa'daki Cumhuriyet idaresini resmen tanımıştır. Osmanlı yönetimi de bunu bir gerekçe olarak görmüş ve Fransa'daki yeni idareyi tanımıştır (Uçarol, 2008: 21).

Kısaca özetlemeye çalıştığımız bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı yönetimi bahsi geçen zaman zarfında Batı'da meydana gelen gelişmeleri kendi imkânları ölçüsünde yakından takip etmeye çalışmıştır. Olan biteni izleme politikası, devletin mevcut durumu açısından da elzemdi. Nitekim bu devirde Osmanlı'nın uğraşmak zorunda olduğu sorunların her biri, büyük sıkıntılar şeklinde devleti ciddi anlamda etkilemekteydi. Bu sorunlar arasında belli başlıları da şunlardı. III. Selim'in tahta çıkmasından birkaç yıl sonra (1792) devletin bir strateji olarak ortaya koyduğu Nizam-ı Cedid düzenlemeleri, olabildiğince yürütülmeye çalışılıyordu (Yalçinkaya, 1998: 98-99). Ancak farklı kesimlerde bu yeniliklere karşı muhalefet vardı. Doğuda İran, Osmanlı için sorun teşkil etmekteydi. 1795 yılında İran'da hâkimiyeti eline geçiren Kaçar hanedanı ve baştaki Ağa Muhammed Han, İran'ın genişleme siyasetinde Osmanlı topraklarına göz dikmişti. Bu sebeple Osmanlı'nın doğudaki İran tehdidi ile uğraşması için bir süre Batıdaki gelişmeleri sadece yakından izlemekle yetinmesi mecburi idi (Uluerler, 2009: 80-82). İç işlerinde de bir yandan devlet gücünü tehdit eder duruma gelmiş ayanlar meselesi, Rumeli'de etkisini gösteren Dağlı İsyancıları, Arap Yarımadası'ndaki Vehhabi meselesi, diğer önemli sorunlar arasındaydı (Cevdet, 1309: C.VI, 194).

1. Osmanlı Devleti'nin Hariciyeyi Yapılandırması, Daimî Elçiliklerin Açılması ve Muvazene (Denge) Siyasetinin Sebepleri

Osmanlı dış siyasetindeki durum ve meydana gelen gelişmeler karşısında devletin tutumu, çalışmamızın esasını oluşturduğu için şu noktanın altını çizmek yerinde olacaktır. XVIII. yüzyıl sonu itibarıyla Osmanlı Devleti'nin üç kıtada geniş toprakları vardı. Toprak bakımından büyük devletlerden biriydi. Eski dünya kıtalarında toprakları olan ve çok önemli ticaret yollarını elinde tutup, stratejik mevkilere sahip olan Osmanlı'nın dış siyasetinde sıkıntılar vardı. O zamanlar için Osmanlı Devleti'nde, günümüzdeki anlamıyla bir dış işleri bakanlığı ve buraya bağlı görevlilerin çalıştığı işlevsel bir nezaret/bakanlık yoktu. Hatta bu işle ilgili müstakil bir vezir de bulunmuyordu. Bu sebeple de dış işleri, bürokrasi içerisinde önemli bir mevki icra eden Reisülküttab tarafından yürütülmekteydi. Kısacası Reisülküttab aynı zamanda dış işleri bakanıydı. Reisülküttabların yabancı dil bilgisi ve dünya siyasetini anlama durumları da ayrı bir tartışma konusu idi. Bu bağlamda Osmanlı hariciye/dış siyasetinde işlerin takibini yapanlar, Osmanlı tebaasından olan Fenerli-Rum asil-zadegânlardı. Bunlar Divan-ı Hümayun tercümanı olarak görev yapmaktaydı (Karal, 1995: C. V, 1-11; Soysal, 1994: 32-34).

Bu vaziyetin devamını doğru bulmayan ve hariciye siyasetine çeki düzen vermek isteyen III. Selim, tahta çıktıktan sonra yeni düzen kurma arayışında hariciyeye çeki düzen vermek istemiştir. Bilhassa Batılı devletlerde Osmanlı elçiliklerinin açılması fikri, atılan çok değerli bir adımdır. Zira bu devre kadar Osmanlı Devleti yabancı devletlerle olan münasebetlerini genelde şu şekilde yürütüyordu. Bir devletle yaşanan konunun önemine göre buralara fevkalade elçi sıfatı ile elçiler gönderilirdi. Ancak yabancı devletlerin başkentlerinde Osmanlı'nın sürekli elçileri bulunmazdı. Avrupa'ya ilişkin haberler, Divan-ı Hümayun Tercüme Odası marifetiyle alınırđı. Yine Avrupa'da olan bitenlerle ilgili bilgiler, kimi zaman Osmanlı'daki Batılı devletlerin elçileri ile yapılan görüşmelerden elde edilirdi. Bunların dışında Eflak-Boğdan beyleri tarafından da Osmanlı'ya bilgiler gönderilirdi. III. Selim, devletin dış politikasındaki bu eksikliği iyi analiz ettiğinden 1792 yılında Avrupa başkentlerinde daimî elçiliklerin açılması için çalışmalar başlatmıştır. Bu çerçevede Londra, Paris, Viyana, Berlin gibi başkentlere elçiler atanmasına ve ilk olarak da Londra'ya bir elçi gönderilmesine karar verilmiştir (Soysal, 1994: 32-34, 105-107; Özkan, 2017: 158-162).

Bu meyanda daimî elçi gönderme işinin hangi usullerle olacağına dair İstanbul'daki İngiliz Elçisi ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde Osmanlı adına Tatarcıkzâde Abdullah Molla ve Reisülküttab Raşid Efendi bulunmuştur. İstanbul'daki İngiliz Elçisi ile yapılan görüşmeler bize şunu göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin dış işleriyle ilgili kurumsallaşmış bir teşkilatının ve bu iş için yetiştirilmiş memur/uzman sınıfının olmamasının yanında, diplomatik olarak da sürecin nasıl yürütüleceğine dair işlerin bilinmediğı görülmektedir. Nitekim Osmanlı yönetimi, bu konuda İngiliz Elçisinden bilgiler almaya çalışmıştır. Yapılan müzakerelerden sonra şöyle bir yolun izlenmesi uygun görülmüştür. Sadrazamlık makamından İngiliz Kralına ve Başvekiline yazılacak bir resmi yazının yanında, Londra'ya gönderilecek Osmanlı elçisi vasıtasıyla, İngiliz Kralına bir *nâme-i hümayûn* ve İngiliz Başvekiline de bir mektup yazılmasının uygun olup olmayacağı tekrar İngiliz Elçisine sorulmuştur. O'nun bu soruya verdiği cevap ise; "*burası Devlet-i Aliyye'nin yed-i ihtiyarındadır nasıl dilerse öyle tahrir eder*" şeklinde olmuştur. Bahsi geçen yıl itibariyle Agâh Efendi'nin İngiltere'ye, İbrahim Afif Efendi'nin Avusturya'ya ve Ali Efendi'nin Prusya'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır (Cevdet, 1309: C.VI, 231, 257-258, Vâsıf, 2017: 41-43).

Osmanlı'nın daimî elçiliklerin açılması konusunda attığı adım yerinde olup, diplomasının etkisini arttırdığı bu dönemde elçiliklerin önemi, kendini bir kez daha göstermiştir. Cevdet'in belirttiğı üzere; İstanbul'da Osmanlı dış işlerini

yürüten Reisülküttabın devlet tecrübesi, nezaketi, ifade kabiliyeti, müzakerelerdeki yetkinliği, mülakatlarda etkili olabilmesi ve karşısındakini yerine göre ikna, yerine göre de alt edebilme kabiliyetinde olması lazımdı. Bu çerçevede 1795 yılı itibariyle Reisülküttab olan Firdevsî Efendi'nin kişilik özelliklerini tahlil eden Cevdet, O'nun pek çok açıdan kendisini iyi yetiştirmiş biri olduğunu vurgulamakta ancak yabancı dil bilgisi başta olmak üzere yazı yazma sanatında yetersizliğine dikkat çekmektedir. Bu sebeple o devirde Osmanlı Devleti'nin hariciyesi, eskiden olduğu gibi yine *el eli* ile yürütülmekteydi. *El eli* ifadesinden kasıt ise Osmanlı dış işlerine yön veren Fenerli-Rum'lardı. Firdevsî Efendi'nin Reisülküttablığı da uzun sürmemiş, kısa bir süre sonra yerine Ebubekir Ratib Efendi getirilmişti. Ebubekir Ratib Efendi'nin övülen tarafı, iyi yazı yazma sanatına vakıf olmasıydı (Cevdet, 1309: C.VI, 195; Vâsif, 2017: 49-50).

Bir devletin dış siyasetini yürüten birimin her anlamda iyi yetişmiş elemanlardan ve dil bilen insanlardan teşkilatlandırılması lazımdı. İşte Osmanlı'nın dış politikadaki en büyük açmazı bu idi. Hâlbuki diplomasi ve dış politika bu devirde devletlerarası ilişkilerde en az askeri kuvvet kadar önem kazanmaya başlamıştı (Yalçınkaya, 1998: 96-97). Bu bağlamda Osmanlı Devleti dış işleriyle ilgili yeni adımlar atarken, Avrupa'da yaşanan Koalisyon Savaşları sadece savaş meydanlarındaki askeri güç özelinde olmayıp, diplomasi alanında da yoğun bir sürecin, ittifakların, anlaşmazlıkların yaşandığı bir devri açmıştı (Armaoğlu, 1997: 41-48).

Napolyon, Fransa ordusunun başkomutanı olmuş ve ünü artmaya başlamıştı. Fransa'da iktidarı 1795 yılından itibaren eline geçirmiş olan Direktuar yönetimi, İstanbul'a gönderdiği elçisi Verninac vasıtasıyla Osmanlı-Fransız ittifakının oluşturulması yollarını aramaya çalışıyordu (Soysal, 1994: 134-135). O süreçte III. Selim, Avusturya ve Rusya devletleriyle Osmanlı arasında imzalanmış 1791 Zıştovi ve 1792 Yaş antlaşmaları olmasına rağmen, bu iki devlete güvenmediği için Fransa'ya yakın durmayı uygun görmüştü. Zira Avusturya ve Rusya Osmanlı düşmanlarıydı ve son iki yüz seneki savaşlar bu iki devletin ağırlıklı olarak Osmanlı topraklarındaki niyetleri yüzünden yaşanmıştı (Yalçınkaya, 1998: 89-96). Fransa ile Osmanlı'nın çok eski zamanlara giden ikili ilişkileri vardı. Bu çerçevede 1796 senesinden itibaren Osmanlı'nın "*muavazene-i Avrupa*" gereğince bir siyaset izlemesinin zarureti ortaya çıkmıştı. Avrupa dengesi içerisinde şartlara göre bazı Avrupalı güçlerle ittifak kurulması da uygun görülmüştü (Cevdet, 1309: C.VI, 196-197).

Bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere Osmanlı'nın muvazene siyasetine ilişkin tutumu, yakın planda kendisi için tehdit gördüğü devletlere karşı, o

devletlerin düşmanı olanlarla ikili ilişkiler kurma şeklindeydi. Yoksa geniş çerçevede Avrupa'da olan bitenler ve bunların uzun süreli yansımalarına dair etraflı bir stratejisi bulunmuyordu. O sıralar Fransa'ya yakın durmayı, Rusya ve Avusturya'ya karşı bir denge siyaseti gibi gören Osmanlı Devleti, Fransa'nın olası tehditlerine yönelik uzun perspektifli analizler yapmamıştı.

Osmanlı yönetimindeki bu anlayışa karşın, Fransa'nın Osmanlı ile ittifak kurmasından maksadı başkaydı. Fransa'nın asıl amacı kendisine yönelik Avrupa içerisinde oluşan koalisyon güçlerine karşı Osmanlı Devleti'nden istifade etmektir. Kurulacak ittifakla Osmanlı savaşın içerisinde çekilirse, Avrupa'daki harplerde Fransa rahatlamış olacaktı (Soysal, 1994: 135-136). Zaten 1791 ve 1792 yıllarında Osmanlı ile Avusturya ve Rusya arasında imzalanan antlaşmaların arkasında yatan sebep de bu devletlerin galip durumda olmalarına rağmen, Osmanlı ile olan savaşı bitirmek zorunda kalmalarıydı. Osmanlı Devleti, Fransa'nın yanında savaşa girerse, Avusturya ve Rusya ordularının bir kısmını Osmanlı üzerine sevk etme mecburiyetinde kalacaktı. Esasında Fransa'nın bu planı, çoğu zaman Osmanlı'ya yönelik izlenen siyasetin ana gündemlerinden biri olmuştu. Sonraki tarihlerde de bilhassa Napolyon, Osmanlı kozunu her fırsatta kullanmaktan geri durmayacaktı (Karal, 1995, C.V: 20-23).

2. 1795-1796 Yıllarında Osmanlı-Fransa Münasebetleri ve Diplomasinin Etkisi

1795 yılında Osmanlı-Fransa ittifakının kurulması için İstanbul'daki Fransa elçisi Verninac'ın bayağı mesai harcadığı ve ittifak maddelerinin etraflı bir şekilde Osmanlı Reisülküttabı ile müzakere edildiği görülmektedir. Osmanlı diplomatları, ilke olarak Avrupa içerisinde cereyan eden harplere Osmanlı'yı sokmak istemiyorlardı. Bu düşünceyle de bu hususu enine boyuna kendi aralarında tartışmışlardı. Fransa Elçisi ile yürütülen müzakerelerde kimi ittifak maddeleri üzerinde uzlaşılara da varılmıştı (Soysal, 1994: 140-145). Ancak Fransa'nın İstanbul'a gönderdiği yeni elçisi Dubayet'in gelmesiyle (Ekim 1796) bu müzakereler kesintiye uğramıştı. Bu sebeple de Osmanlı yönetimi, Fransa ile ittifak meselesini Avrupa'da süren Koalisyon Savaşları'nın bitimine kadar ertelemeyi uygun görmüştü. Bu olup bitenler Osmanlı'nın, Avrupa'daki gelişmeler karşısında mevcut imkânları ve bilgileri çerçevesinde hareket etmek istediğini ortaya koymaktadır (Cevdet, 1309: C.VI, 199-202).

Bu arada şu hususun da altını çizmek faydalı olacaktır. Osmanlı yönetimi ilk başlarda bu ittifaklar meselesini Avrupa'ya has ve sadece bu kıtayı ilgilendiren bir konu olarak ele almıştı. Osmanlı topraklarının çoğunluğu ise Asya ve Afrika'da idi. Bu sebeple Avrupa'da yaşananların birebir Osmanlı ile ilgisi

olmadığı algısı da söz konusuydu. Hatta bu dönemde İngiltere dahi Osmanlı Devleti'nin, Fransa'ya karşı yapılan Koalisyon Savaşları'nda tarafsız kalmasını istiyordu (Yalçınkaya, 1998: 99-101). Hâlbuki Avrupa kıtasında da Osmanlı toprakları vardı ve bu kıtadaki topraklar alan bakımından Asya ve Afrika'daki topraklara göre az olsa da bu yerler çok önemli mevkiilerdi. Yani Osmanlı'nın her açıdan Avrupa'daki gelişmelerden, ittifaklar sisteminden ve Koalisyon Savaşları'ndan etkilenmemesi imkânsız gibi bir şeydi.

Bu konuyla alakalı olarak İngiltere'deki Osmanlı elçisi Agâh Efendi, İngiliz yetkililerle yaptığı görüşmelerden edindiği bilgileri İstanbul'a iletmişti. Gelen bu bilgiler Osmanlı yönetimini son derece rahatsız etmişti. Çünkü İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Fransa ile yaptığı ittifak müzakerelerini biliyordu ve böyle bir ittifakın kurulması halinde Osmanlı'nın Avusturya ve Rusya'ya karşı savaşa girmesi ihtimalinden çekiniyordu. Bu olası durum İngiltere'nin asla kabul edeceği bir şey değildi. Zira Rusya ve Avusturya, Fransa'ya karşı Avrupa içerisinde yürütülen savaşlarda İngiliz desteği ile savaşan devletlerdi. Kara gücü olarak bu devletler İngiltere tarafından Fransa'ya karşı kullanılmaktaydı. Bundan hareketle İngiliz yönetimi Agâh Efendi'ye, şayet Osmanlı-Fransa ittifakı olur ve Osmanlı Avusturya ile Rusya'ya karşı harp açarsa, İngiltere'nin de Osmanlı'ya harp açacağı tehdidinde bulunmuştu. Bu tehdit Osmanlı'yı bayağı sarsmıştı. Osmanlı yönetimi, İngiltere'nin gücünü bildiğinden ve tehdit boyutu olarak Fransa'dan daha etkili olduğunu tahmin edebildiğinden, Fransa ile olan yakınlaşmasını askıya almayı uygun görmüştü. Ayrıca Osmanlı-Fransa ittifak görüşmeleri, sadece İngiltere özelinde değil, Avrupa içerisindeki diğer koalisyon güçlerindeki rahatsızlığı da su yüzüne çıkarmıştı (Cevdet, 1309: C.VI, 200-203).

İki baskın gücün arasında kaldığını anlayan Osmanlı Devleti, Fransa ile olan ilişkilerini de bütünüyle kesmeyi uygun görmemişti. Buna bağlı olarak Berlin'deki Osmanlı elçisi Es-Seyyid Ali Efendi'nin büyükelçi sıfatıyla Fransa elçiliğine atanması uygun görülmüştü (Eylül-1796) (Vâsıf, 2017: 215). Fransa'ya elçi olarak atanan Ali Efendi'nin vazifesi, buradaki gelişmeleri ve yaptığı görüşmeleri İstanbul'a rapor etmektir. Artık İstanbul'da Avrupa'daki elçilerin göndereceği raporları beklemek adet haline gelmişti. Böylece ikinci elden ve yabancı kaynaklardan değil kendi elçilerinden gelecek bilgilere göre Osmanlı hareket edecekti. Aslında bu bile önemli bir gelişmeydi. Zira aracı ve güvenilirliği sorgulanır kesimlerden dış politika ile ilgili bilgiler almaktansa, kendi elçilerinden aracısız olarak bilgi alınması söz konusu olacaktı. Aynı şekilde Viyana'daki Afif Efendi, buradaki haberleri de Osmanlı'ya iletmekteydi. Osmanlı diplomasi tarihinde bu önemli adımlar atılırken, Avrupa içerisindeki gelişmeler de olanca

hızıyla devam etmekteydi. Özellikle Napolyon'un önü alınamayan askeri başarıları, Osmanlı yönetiminin yakın takibindeydi (Soysal, 1994: 194-196).

Bu arada Fransa'da yaşanan ihtilal sürecinde krallık hanedanı olan Bourbon ailesine mensup bazı fertler, Alman topraklarına geçip ihtilalcileri etkisiz hale getirmek için asker tedarik etmeye başlamışlardı. İşin ilginç yanlarından biri de Osmanlı yönetimi bu zaman zarfında Avrupa'daki gelişmeler karşısında tarafsız kalmaya çalışırken, Rumeli ayanlarından İşkodra Mutasarrıfı Mahmud Paşa, Fransa kraliyeti yanlısı olarak bir miktar asker yardımında bulunma sözü vermişti. Bu durum bile Osmanlı merkezi yönetimi ile taşra arasındaki sıkıntılardan hangi boyutlarda olduğunu ve böyle bir vaziyetteki devlet idaresinin ne kadar zorluklar içerisinde bulunduğunu göstermektedir (Cevdet, 1309: C.VI, 240-241).

Tüm bu gelişmeleri bir bütün olarak ele aldığımızda Avrupa'da siyasi ve askeri anlamda çok ciddi değişimlerin olduğu bir zaman zarfında, Osmanlı'nın dış politikadaki açmazı iyi değerlendirilmelidir. Avrupa'da cereyan eden Koalisyon Savaşları'nda ittifaklar bile sürekli değişkenlik arz ederken, Osmanlı'nın oluşturmaya çalıştığı dış siyaset daha yeni sayılabilecek adımları atmaktaydı. Esasında Batıdaki her gelişme şu veya bu şekilde Osmanlı'yı etkilemekteydi. Bu gelişmeleri çok iyi analiz edecek ve olası ihtimalleri değerlendirip, devletin dış politikasına yön verecek bir hariciye yapısının olmaması, devlet adına büyük bir sıkıntıydı.

3. 1797 Campo Formia Antlaşması'nın Bütün Dengeleri Değiştirmesi

Napolyon'un askeri anlamda elde ettiği başarılarından birinin neticesinde 1797 senesinde Fransa ve Avusturya arasında *Campo Formia* Antlaşması imzalanmıştı (Bayly, 2018: 135-137). Bu antlaşmaya göre, Adriyatik kıyılarında yüzyıllardır var olan Venedik Devleti tarihe karışmış ve bu devlete ait topraklar Fransa ile Avusturya arasında paylaşılmıştı. Aslında Campo Formia Antlaşması, Avrupa siyasi tarihi açısından da dönüm noktalarından biriydi (Davies, 2018: 770-773). Bu antlaşmayla Fransa, kara devleti olarak Avrupa içerisinde en güçlü devlet olduğunu ispatladığı gibi karşısındaki müttefik devletler blokuna da büyük bir darbe vurmuştu (Soysal, 1994: 145-149).

Campo Formia Antlaşması, Osmanlı Devleti'ni de etkilemişti. Özellikle Fransa, Dalmaçya Kıyılarına yerleşince buradan Osmanlı ile sınır komşusu olmuştu. Bunun neticesinde de Mora'daki Rumlar başta olmak üzere, Osmanlı'nın Balkan toplulukları Fransa'nın milliyetçilik propagandalarının etkisi altına girmişti (Aksun, 1994: C. III, 50). Bu durum Osmanlı'yı o kadar rahatsız

etmişti ki, Fransa nasıl böyle bir şey yapar anlamına gelecek tepkiler ortaya çıkmıştı. Avrupa içerisinde başlayan ve beş yıldır süren (1792-1797) Koalisyon Savaşları'na Osmanlı hiçbir şekilde müdâhil olmamış ve Fransa'ya karşı bir tavır almamıştı. Hatta koalisyon güçlerinin İstanbul'daki elçileri, defalarca Osmanlı yönetimini uyarıp, Fransa'ya karşı birlikte hareket edilmesini istemelerine rağmen, Osmanlı bunları da duymazlıktan gelmişti. Hal böyle iken Fransa açıktan Osmanlı aleyhine bir tutum izlemeye başlamıştı.

Osmanlı Devleti'nin, Fransa'ya olan tepkileri de boşuna değildi. Zira XVIII. yüzyıl boyunca Osmanlı'nın savaşmak zorunda kaldığı devletler Rusya ve Avusturya idi. Bu sebeple Koalisyon Savaşları'nda Osmanlı'nın Rusya ve Avusturya yanında saf tutup, Fransa'ya karşı savaşmasını beklemek hiç mantıklı değildi. Bunun ötesinde Fransa'nın Avusturya karşısında aldığı galibiyetler, Osmanlı toplumunda ve yönetiminde memnuniyet verici olarak görülmüştü. Kısacası 1789 Fransız İhtilalinden 1797 Campo Formia Antlaşması'na kadar Osmanlı Devleti'nde açıktan Fransa'ya karşı olumsuz bir tutum söz konusu olmamıştı. Ancak bahsi geçen bu antlaşma sonrasında Fransa, Mora'daki Rumlar arasında milliyetçilik söylemleri ile cumhuriyet fikrini aşılamağa başlamıştı. Hatta Napolyon'un bile bu konuya ilişkin beyanatları, Osmanlı'ya ulaşınca rahatsızlık had safhaya varmıştı (Vâsıf, 2017: 277).

Campo Formia Antlaşması'nın Avrupa iç siyasetine yansımalarından biri de Avusturya'nın resmen Fransa'daki Cumhuriyet idaresini tanımış olmasıdır. Koalisyon güçlerinden bir diğeri olan Prusya'nın o sıralar izlediği siyaset de müttefik devletler grubunda güven verici bulunmuyordu. Osmanlı'nın Prusya'daki elçisinden aldığı bilgiler, bu devlete pek güvenilmeyeceğini göstermişti. Osmanlı nazarında Prusya, ikili bir siyaset izlemekteydi. Rusya ile Prusya arasında gizli görüşmeler olduğu gibi Lehistan konusunda da Prusya'nın hesapları vardı. Yine aynı Prusya, Fransa ile bir antlaşma yapıp, Ren Nehri'nin sınır olmasını kabul etmişti. Prusya'nın Fransa ile yaptığı bu antlaşma çerçevesinde Belçika'nın Fransa'ya bırakılmış olması ve Hollanda üzerinde Fransa nüfuzunun oluşması, koalisyon devletleri arasında Prusya'ya karşı öfkenin büyümesine sebep olmuştu. Bu bağlamda 1797 itibariyle Fransa'ya karşı açıkça cephe alan sadece İngiltere ve Avusturya kalmıştı. Diğerlerinin Fransa ile imzalamış oldukları barış antlaşmaları vardı (Cevdet, 1309: C.VI, 278-279).

Osmanlı yönetimi, Mora'daki Rumların Fransa'nın milliyetçilik söylemleri ile tahrik edilmesini kabul edilemez olarak görmüş ve İstanbul'daki Fransa Maslahatgüzarından izahat istemişti. Fransa Maslahatgüzarı, böyle bir şeyin olmayacağına yönelik bireysel olarak teminat vermesine rağmen, Fransız

tahrikleri Mora'da kesintisiz devam etmişti (Soysal, 1994: 165-174). Tam da o günlerde Kudüs'te bir Yahudi devletinin kurulacağı söylentileri bile dolaşmaya başlamıştı. Tüm bu söylentilerin arkasında Fransa'nın olması, bu devlete karşı Osmanlı'daki olumsuz bakışı güçlendirmişti. Bu gelişmelere bağlı olarak Rusya, birden Osmanlı'ya en yakın duran ve uyarılar yapan devlet haline gelmişti. Ancak Osmanlı yönetiminde Rusya'ya karşı eskiden beri var olan olumsuz yargı dolayısıyla, bu devletin uyarılarına pek itibar edilmemişti (Sertoğlu, 2011: C.V, 2771).

Kısacası her yerde dedikodu kabilinden olacak şekilde söylentiler alıp başını gitmişti. Bu söylentilerden biri de Osmanlı ile Rusya arasında bir savaşın çıkacağı ve Fransa'nın kırk elli bin kişilik bir ordu ile Osmanlı'nın yanında yer alacağı iddiasıydı. Avrupa içinde bile dilden dile dolaşan bu söylentiden etkilenen Prusya, resmen Osmanlı'dan izahatta bulunmasını istemişti. Osmanlı yönetimi de böyle bir şeyin doğru olmadığını, Rusya ile barış vaziyetinin devam ettiğini, şayet böyle bir öneriyi Fransa yapacak olsa bile bunu kabul etmeyeceğini kesin bir dille ifade etmişti. Aynı ifadeler Rusya'ya da iletilmişti. Rusya'nın, İstanbul'daki Elçisi Osmanlı'nın bu net açıklamalarından duyduğu memnuniyeti Reisülkütab'a ifade ettiği gibi, bazı tespitlerini de dile getirmişti. Rus Elçisi'ne göre, Fransız İhtilali Avrupa'daki bütün dengeyi bozmuştu. Böyle karışık bir ortamda en azından sınır komşusu olan Rusya ile Osmanlı'nın uyum içerisinde bulunması çok önemliydi (Cevdet, 1309: C.VI, 282-283).

4. Fransa'nın Mısır'ı İşgalinin (1798) Diplomatik Yansımaları

Osmanlı ve Avrupa diplomasisinde bu çerçevede hadiseler vuku bulurken, Fransa yönetimi, Mısır'a çıkarma yapmak ve burayı işgal etmek için Napolyon komutasında bir ordunun Toulon limanında hazırlıklar yapmasını istemişti (Karal, 1995, C. V: 25-27). Bu konuya ilişkin pek çok çalışma olduğu (Çolak, 2008: 146-155) için detayına girmeksizin, sadece Osmanlı diplomasisinin durumu ve muvazene (denge) siyasetinin ne anlama geldiğinin anlaşılması açısından süreci değerlendirmek istiyoruz.

Toulon limanındaki Fransız hazırlığının nereye yapılacağına dair pek çok spekülasyon her tarafta yapılır olmuştur. Osmanlı yönetimi de Fransa'nın gidebileceği muhtemel yerlere ilişkin tahminler yapmıştır. Ağırlıklı olarak Arnavutluk tarafına bu seferin olacağı ihtimali, Osmanlı için ön plana çıkmıştır. Ancak Avrupa basınında bir gazetede yer alan haberde Fransız donanmasının hedefinin Mısır olacağı yazılmıştır. Bu esnada aynı haberi Rusya da Osmanlı'ya bildirip, Fransa'nın seferinin Mısır'a olacağını söylemiştir (Shaw, 2008: 346-348). Osmanlı Devleti'nin net bilgisinin olmadığı böyle bir şeyden Rusya'nın

haberdar olması ve Osmanlı yönetimini sürekli uyarıp, kendi donanmasının gücü, asker miktarı ve Osmanlı'ya yardım etmeye hazır olduğunu belirtmesi, Osmanlı'yı kuşkulandırmaya başlamıştır (Karal, 1938: 56-59; Sertoğlu, 2011: C.V, 2772; Kurat 2011: 40-41).

Osmanlı bürokratları, Rusya'nın birlikte hareket edelim uyarılarına bir anlam veremeyip, o zaman Fransa'nın hedefi Rusya'dır ve Rusya bundan dolayı bu kadar endişe ediyor şeklinde yorumlamıştır. Osmanlı'nın Rusya'ya olan güvensizliği ve bu devleti kadim bir düşman olarak görmesi dolayısıyla, buradan gelen yardım tekliflerine, ilk zamanlarda kulak asmamıştır (Cevdet, 1309: C.VI, 283-284). Aslında III. Selim pek çok yönden Rusya'ya ilişkin güvenmeme fikrinde haklıydı. Ancak XVIII. yüzyılın son senelerinde siyaset o kadar değişik bir hal almıştı ki, bunun izahını eski anlayışla yapmak mümkün değildi. Nitekim bir yıl içerisinde Fransa'nın Mısır'ı işgal edeceği ve Osmanlı'nın Fransa'yı Mısır'dan çıkarmak için hiç güvenmediği Rusya ile ittifak yapacağı, o zamanlar III. Selim'e söylenseydi, muhtemelen buna kendisi de inanmazdı. Bu bağlamda hep altını çizmek istediğimiz husus, bir devlet için dış politikada yerli yerine oturmuş kendi yetişmiş insan gücüyle şekillenmiş ve rasyonel anlayışla işleyen bir yapının olmasıdır. Çünkü o devirde devletlerarası ilişkilerde şahsi görüşler, eskiden beri var olan kaygılar, dost veya düşman kategorileri artık pek de anlam ifade etmeyen söylemlere dönüşmüştü.

Bahsettiğimiz bu hususlara ait olmak üzere o devrin Reisülküttabı olan Atıf Efendi'nin "*Muvazene-i Politika-i Avrupa*" layihası dikkate değerdir. Bu layihada konumuzla alakalı olarak Atıf Efendi şunlara vurgu yapmıştır. Fransız İhtilali'nin başlangıcından beri ihtilal karşıtı devletler, Osmanlı Devleti'ni yanlarına çekmek istemişlerdi. Hatta Fransa'da yıkılan krallık rejimi sonrasında kurulan cumhuriyet idaresinin bazı tutumları, Osmanlı'yı rahatsız etmiş, ancak yine de Fransa'ya karşı hiçbir ittifaka girilmemişti. Osmanlı'nın genel siyasetine uyan tavır, kadim düşmanlar olarak bilinen Rusya ve Avusturya'ya karşı destek bulmaktı. Bu iki devletle de hâlihazırda düşman olan ve savaşıyan Fransa idi. Normalde Fransa'ya yanaşmak lazımdı. Ancak biten bu asrın son yılları itibariyle şartlar bütünüyle değişmişti ve Osmanlı'nın menfaatine olan Fransa karşıtı devletlerle ittifak kurmasıydı (Beydilli, 1999: 50-51). Reisülküttab Atıf Efendi'nin bu tespitleri gerçekten önemlidir. O sıralar Napolyon Toulon limanında hazırlıklar yaparken, Osmanlı'da da Fransa'ya karşı başlayan güvensizliğe bağlı olarak, ittifakların gündeme geldiği belli olmaktadır. Zira Fransız donanmasının olası işgal noktalarından biri Osmanlı coğrafyası olabilirdi. Bu ihtimale göre de Rusya, Prusya ve Avusturya gibi devletlerle gizliden

müzakerelerin yürütülmesi uygundu (Cevdet, 1309: C.VI, 284-285; Karal, 1938: 30-33).

Osmanlı diplomatları bu olasılıklar ekseninde siyasi ittifaklar hesabı yaparken, Fransa'da boş durmamıştır. İstanbul'daki Fransız maslahatgüzarı Rufen (Ruffin) Reisülküttab ile görüşüp, şayet Fransa ile Avusturya arasında tekrar bir harp çıkarsa Osmanlı Devleti Fransa'ya yardım eder mi? Sorusunu sormuştur. Rufen ayrıca, Osmanlı, Fransa'nın yanında yer alır ve birlikte hareket ederse, bundan daha kârlı çıkacağını da vurgulamıştır. Bu konuşmalar bize şunu göstermektedir. Fransa, Osmanlı'daki kendisine yönelik olumsuz temayülü sezinlemişti. Buna rağmen Osmanlı yönetimi, Rufen'i oyalamayı bilmiş ve açıkça Fransa'nın yanında olma veya karşısında durma gibi kesin bir niyetinin olmadığını ifade etmiştir (Karal, 1938: 62-64).

Bu gelişmeler Osmanlı diplomasi tarihindeki değişimi ortaya koymaktadır. Buna göre Reisülküttab Atıf Efendi, bir yandan Rus elçisi ile görüşmeler yaparken diğer yandan Fransız elçisi ile müzakereler yürütüyordu. Cevdet, bu durumu diplomasideki iki yüzlülüğün yansıması olarak görmektedir. Aslında ikiyüzlü diplomatik üslup hiç hazzedilecek bir şey olmamakla birlikte, artık Türk siyasetine de girmişti. Reis Efendi, Meclis-i Vükelânın da kararı ile "*lisan-ı diplomat*" usulünü yürütmeye memur edilmişti. Bu vesileyle Osmanlı'nın kendi kendine yeterliliği prensibini terk etmesi, Campo Formia akabinde yaşanan gelişmelerle orantılıydı. Artık Osmanlı yönetimi, yeni bir siyaset dili kullanmayı zorunlu görmüş ve çok yönlü diplomasi usullerini kullanmak zorunda kalmıştı (Cevdet, 1309: C.VI, 285-286).

Bu çerçevede Fransa'daki iç politik durumun yansımalarını da bilmek gerekmektedir. Her ne kadar Avrupa içindeki Koalisyon Savaşları'nda Fransa rakiplerine karşı başarılar elde etmişiyse de mevcut yönetimin iç siyasetteki durumu pek iyi değildi. 1795'te iktidarı ele geçiren Direktuar yönetimi, ülke içerisinde beklenen huzuru getirememişti. Cumhuriyetçiler ve Kralcılar arasında yaşanan çekişmelerin yanında, mali sıkıntılar artmaktaydı. Napolyon'un her geçen gün halk içinde artan ünü, Direktuar kurulunu oluşturan yönetimi son derece rahatsız etmekteydi.

Fransa'da iktidarda bulunan beş kişilik Direktuar yönetiminin üyeleri² arasında bile birliktelik yoktu. Fransız ordusunun komuta kademesi ise Cumhuriyet idaresinden yanaydı. Bu sorunlara bağlı olarak Direktuar yönetiminin beş üyesinden ikisinin krallık yanlısı söylentileri üzerine meclisin

² Osmanlı yönetimince bu üyeler için *-Müdiran-* tabiri kullanılmaktadır.

basılması, bazı milletvekillerinin tutuklanması, Fransa içerisindeki sıkıntının anlaşılması açısından dikkate değerdir. Bu meyanda Napolyon'un halkın nazarında her geçen gün şöhretinin artması, kendisinin Direktuvar yönetimi nezdinde bir tehdit gibi görülmesine de sebep olmuştu (Sander, 1997: 122-124). Zaten 1797 sonrasındaki bir yıllık dönem içerisinde Avrupa'daki Koalisyon Savaşları son bulmuş ve birçok devlet Fransa ile antlaşma imzalamıştı. Bu sebeple Napolyon'un Fransa dışına çıkarılması, Direktuvar yönetiminin hedefi haline gelmişti. Hedef ise İngiltere'ye askeri sefer düzenlenmesiydi. Ancak asıl önemli olan sorun burada ortaya çıkıyordu. Mesele, bir ada devleti olan İngiltere'ye denizden nasıl çıkarma yapılacağıydı. Zira İngiltere dünyanın deniz gücü noktasında en güçlü devletiydi. Bu sebeple Napolyon, meclis içerisinde kendi destekçisi olan Talleyrand ile Mısır'ın işgali önerisini Direktuvar yönetimine kabul ettirmişti (Soysal, 1994: 143-150; Cevdet, 1309: C.VI, 286-290; Karal, 1938: 38-50).

Osmanlı Devleti, Fransa'nın Toulon'daki hazırlığını an be an takip etmiştir. Bu çerçevede Paris'teki elçi Ali Efendi ile sürekli irtibat halinde olunmuştur. Avrupa gazetelerinde çıkan haberlerin tercüme yapılmıştır. Fransa'nın her türlü hareketine dikkat edilmesi gerektiği ve bu devletin “*şer' ve fesatlarından emniyet caiz olmayacağı*” sürekli vurgulanmıştır. Osmanlı yönetimi, ülkenin dört bir etrafındaki idarecilere emirler gönderip, hazırlıklı olmaları yolunda talimatlar vermiştir. Ancak asıl sorun, tedbirleri kim, nasıl alacaktı? Belirsiz olan buydu. Osmanlı'nın gerek kara ve gerekse deniz/donanma yönünden hazırlıkları hangi noktadaydı? Mısır'ın içindeki durum ve sahil kentlerindeki istihkâmlar ne haldeydi? Ani bir saldırıda hangi yerel güç nasıl karşılık verecekti ve buna yeterli askeri hazırlığı var mıydı? Bu ve benzeri sorular Osmanlı'nın o zamanki en büyük açmazlarıydı. Mısır'daki yerel Kölemen Beyleri buranın idaresi noktasında çok etkiliydiler ve merkezden atanan Osmanlı idarecilerini tanımaz bir tavırdıydılar. Osmanlı yönetiminin kendileriyle ilgili olumlu bir düşüncesi olmadığını bilen Kölemenler, Mısır'da askeri hazırlık yapılacak olsa bile bunu kendilerine karşı bir darbe gibi algılayacaklardı. Açıkçası Osmanlı'nın devlet olarak ortaya koyacağı hareket planının ne olacağı belirsizdi. Kâğıt üzerinde yazılan talimatlarla her şey olup bitmiyordu. Merkezi idare de bunun farkındaydı ve en azından Mısır'da bazı tedbirlerin alınması adına ve buradaki Kölemenleri de ürkütmeden meseleyi anlatacak Ahmed Edib Efendi'nin Mısır'a gönderilmesini kararlaştırmıştı. Ancak Ahmed Edib Efendi, İstanbul'dan Mısır'a hareket etmeden önce, Napolyon komutasındaki Fransız ordusunun Mısır'a çıkarma yaptığı haberi, İstanbul'a ulaşmıştı (Cevdet, 1309: C.VI, 290-291).

Alınan bu haberle meselenin boyutunun değiştiğini gören Osmanlı yönetimi hemen diplomasiyi devreye sokup, Fransa'nın hâlihazırdaki düşmanları ile irtibata geçmeyi uygun görmüştür (Çolak, 2008: 153-154). Bu bağlamda en güçlü devlet olarak görülen İngiltere ile temasa geçilmiştir. İkili görüşmelerin yürütülmesi görevi de Londra'daki Osmanlı elçisi İsmail Ferruh Efendi'ye verilmiştir. Esasında başından beri İngiltere, Fransa'nın hareketini yakından takip ettiği için bir donanmayı Akdeniz'e göndermişti. Yani Osmanlı yönetimi Mısır'a kimi göndereyim? Kölemenleri nasıl ikna edeyim? Diye hesaplar yaparken, İngiliz donanması Mısır sahillerinde dolaşmaktaydı.

Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması, Fransızların Mısır'a çıkarma yapmasından birkaç gün önce İskenderiye açıklarına gelmiştir. Kıyıya çıkan birkaç İngiliz askeri buranın eşrafından olan İskenderiye gümrükçüsü Seyyid Mehmed Kerim Efendi ile görüşmüştür. İngilizler, Fransız donanmasının görülüp görülmediğini sormuşlar, Fransızların niyetinden bahsedip, buranın güvenliğini sağlamak istediklerini belirtmişlerdir. Ancak Mehmed Kerim Efendi: *"bu belde Devlet-i Aliyye memalikindedir burada Fransızların ve sairenin işi yoktur siz işinize gidiniz"* demiştir. Mehmed Kerim Efendi, olan biteni de Kahire'deki Osmanlı valisine değil, Mısır'ın yetkilisi olarak gördüğü Kölemen Murad Bey'e iletmiştir. Mısır Kölemen beylerinin en etkililerinden olan Murad Bey, kendisine gelen habere, tarihe geçecek ilginçlikte bir yorum yapmıştır. Murad Bey: *"yalnız Fransalı değil bütün düvel-i Efrenciyye gelse karşularında duramayub cümlesini atlarının ayakları altında çiğneyecekleri"* tehdidinde bulunmuştur (Cevdet, 1309: C.VI, 324-325).

5. Napolyon'un Mısır'ı İşgali ve Akabinde Yaşanan Diplomatik Gelişmeler

Mısır'ın Fransa tarafından işgali böyle bir sürecin neticesidir ve Fransa açısından çok kolay olmuştur. Temmuz 1798'de Mısır'a çıkan Napolyon'un söylemleri ve buradaki faaliyetleri hem siyasi hem de diplomatik açıdan bir başka çarpıcı hadisedir (Çolak, 2008: 150-152). Napolyon, askeri ve siyasi ikbali için her türlü yalanı çok usta bir üslupla dile getirmiştir. Mısır'a Osmanlı Devleti'nin dostu olarak geldiği, geliş amaçlarından en önemlilerinden birinin Kölemenlerden hesap sorulması olacağı, asıl düşmanın İngiltere olduğu, Arapça beyannamelerle yerli ahaliyi yanına çekme girişimleri vd. XVIII. yüzyılım bitiş yıllarında diplomatik söylemlerin ve iki yüzlü siyasetin boyutunu göstermektedir (Karal, 1938: 70-75; Vâsıf, 2017: 312).

Yine bu gelişmelerin bir başka yansıması Osmanlı adına devlet yönetimindeki zafiyetin ve merkezden uzak yerlerin durumunun anlaşılmasıdır.

Kölemen Murad Bey'in, Fransızların Mısır'ı işgali akabinde, bu işte Osmanlı yönetiminin parmağı olduğu ve Osmanlı'nın mahsustan kendilerine karşı Fransa'yı Mısır'a getirttiği söylemi çok ilginçtir. Bu hususları değerlendiren Cevdet'in; “*Mısır memleketi gayet cahil ve her türlü eğitimden gafil olan birtakım kölemenlerin zîr-dest-i tahakkümü ve tagallübünde olarak*” sözleri bunu anlatmaktadır (Cevdet, 1309: C.VI, 331). Bu noktada akla şöyle sorular da gelebilir. Osmanlı Devleti bunca zamandır niçin bu Kölemenlerin üstesinden gelememişti? Doğu Akdeniz'in en önemli stratejik mevkiilerinden biri olan ve Kızıldeniz'i kontrol eden Mısır, neden kendi başına bırakılmıştı? Aslında bunlar da birkaç yılın birikimleri olmayıp, iki yüz yıllık sürecin sonuçlarıydı

Ayrıca bu devri yazan vakanüvis tarihçilerinin sürekli dillerine doladıkları husus, aynı zamanda Osmanlı yönetiminin de dillendirdiği mesele, durduk yere Fransa'nın bu girişimine bir anlam verilememesidir. Nitekim Osmanlı yönetimi, 1789 Fransız İhtilali sonrası Fransa düşmanı olan Avrupalı güçlerin uyarılarını dikkate almamıştı. Hatta Fransa, Avusturya ve Rusya karşısında galibiyetler aldığı zaman Osmanlı içten içe sevinmişti (Vâsıf, 2017: 314). Ancak unutulmuş bir husus vardı ki, bu da değişen Avrupa düzeni ve güç çekişmesindeki menfaat bölgelerinin paylaşımı meselesiydi. Avrupalı devletlerin bir kısmı güçlenmişti, zenginleşmişti ve kendi coğrafyası ile yetinmiyordu. Bu güçlerden herhangi biri dünya hâkimiyeti açısından önemli mevkiileri ele geçirmek istediğinde, bir diğer güç kendi çıkarları doğrultusunda bu devlete karşı harekete geçiyordu. Diplomasi, savaş, ekonomi vd. bu hedeflerin aracı halindeydi.

Osmanlı devlet adamları, Fransa nasıl böyle bir şey yapar sorusu üzerinde düşünürken, İstanbul'daki İngiliz Elçisi; biz sizi zamanında uyarılmıştık ancak siz kulak ardı etmişsiniz sözlerini Reisülküttaba söylemiştir. Bunları tüm yönleriyle ele alan Cevdet, Fransa'nın Osmanlı'ya yönelik *ihanetini, düşmanlığını*, olan bitenler karşısında Fransız halkının *duyarsızlığını* tek tek sıraladıktan sonra tuhaf bir tanımlama ile “*Fransız İhtilali bunlardaki ahlaki bozmuştur*” diyerek tespitini yapmıştır (Cevdet, 1309: C.VI, 331).

Osmanlı'nın Fransa'yı Mısır'dan tek başına çıkaramayacağını anlaması üzerine, Osmanlı-İngiliz görüşmeleri başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin yürütmeye çalıştığı *muvazene/denge siyaseti* bağlamında, İngiltere birdenbire 1798 Temmuz'u itibarıyla en güvenilir devlet haline gelmiştir (Vâsıf, 2017: 317). Osmanlı yönetimi bu yeni müttefikine o kadar çok güvenmiştir ki, devletin her türlü gizli sırlarını bile paylaşmıştır. Bu durum diplomasi açısından devletin nasıl bir açmazda sürüklendiğini ve o zamanın Avrupa siyaset oyunlarının karşısındaki acizliğini ortaya koymaktadır. İngiltere bize dost oluyor, bundan sonra da bize

dost kalır mantığı ile hareket edildiği ortadadır. Ancak devletlerarası ilişkilerde daimî dost veya düşman tanımlamalarının geçersiz olduğu bir devir yaşanmaktaydı. Yaşanan gelişmeler o kadar baş döndürücü hızda cereyan ediyordu ki, aynı yıl içerisinde bile Avrupa diplomasisinde dost ve düşman kavramları hemen değişiyordu.

Mısır'daki gelişmelere dönecek olursak, Kölemen Murad Bey 20 bin kişilik adamı ile Fransız ordusunu atlarının ayakları altında ezip geçeceğini zannediyordu. Karşısındaki düzenli, disiplinli, ateş gücü yüksek ve iyi teçhizli bir ordunun ne olduğundan habersizdi. Hâlbuki 1516-1517 yıllarında Yavuz Sultan Selim, Suriye ve Mısır'ı alırken yukarıdaki özellikleri taşıyan ordusunun gücü sayesinde buraları almıştı. Neticede Fransız ordusu çok kolay bir şekilde ve kısa bir sürede Mısır'ı işgal etmişti (Karal, 1938: 77-80).

Fransa'nın Mısır'ı işgaline seyirci kalan Osmanlı'nın yapamadığını, İngiliz donanması 1 Ağustos 1798 tarihinde Ebûkır'da yapmış ve Fransız donanmasının önemli bir kısmını batırmıştı (Aksun, 1994: C.III, 555-56). Bu vesileyle Osmanlı yönetiminde İngiltere'ye duyulan minnet borcu ve mecburiyet hissi, bir kez daha kendini göstermişti. Üç saat süren Ebûkır baskını askeri stratejinin, donanma ve silah gücünün, liyakatli asker ve subayların nasıl başarı elde edeceklerini de kanıtlamıştı. Osmanlı Devleti, yardımına muhtaç olduğunu bildiği İngiltere ile olan ilişkilerini de güçlendirmek için Ebûkır baskınında İngiliz donanmasının Amiralî Nelson'a hediye olarak iki bin altın göndermişti. Ebûkır zaferi İngiltere için büyük bir başarı olduğu gibi Avrupa içerisinde de Fransa karşıtlarını sevindiren bir gelişme olmuştu (Karal, 1938: 90-97).

Esasında bu belirttiğimiz hususların devlet için ne kadar önemli olduğunu bilen III. Selim, başa geçtiği andan itibaren Nizam-ı Cedid düzeni ile bunu kurmanın hesaplarını yapmıştı. Ancak Avrupa siyasetinin ve güç odaklarının menfaatleri, Osmanlı'yı kendi başına bırakıp, yenilikleri yapmasına süre tanyacak gibi değildi. Hatta o süreçte Akdeniz'deki İngiliz-Fransız rekabetine, İspanya ve Portekiz gibi devletler de farklı saflarda katılmışlardı. İspanya, Fransa ile müttefik olmuş, Portekiz ise İngiltere ile ittifak kurmuştu. Yani meselenin boyutu sadece Osmanlı toprakları ile sınırlı da değildi (Cevdet, 1309: C.VI, 332-342; Soysal, 1994: 234-242).

Ebûkır baskını Napolyon'un beklemediği bir baskındı ve bütün hesaplarını alt üst etmişti. Bir yandan da İstanbul'daki Osmanlı bürokrasisi içerisinde hummalı tartışmalar başlamıştı. Bir tarafta İngiltere ve Rusya ile yapılacak olan ittifakı destekleyenler yer alırken, diğer yanda küffardan dost olmaz deyip buna şiddetle karşı çıkanlar yer almıştı. Sayda Valisi Cezzar Ahmed Paşa'nın Mısır

valiliğine atanması ve Napolyon ile yapılacak mücadeleyi onun yürütmesi gündeme gelmişti. Suriye ve Mısır havalisini en iyi bilen ve buralarda uzun yıllardır görev yapan Cezzar Ahmed Paşa'ya, Osmanlı yönetiminde güvensizlik vardı. Kendisi, ayanlara benzer şekilde hareket eden ve kural tanımaz tavırlar içerisinde bir yöneticiydi. Şayet Fransa tehlikesi O'nun aracılığı ile önlenirse bu kez de Cezzar'ın Mısır'dan çıkmayacağı endişesi gündeme getirilmişti (Karal, 1938: 80-96; Vâsıf, 2017: 347, 412).

En nihayetinde İstanbul'daki Meşveret Meclisi'nde yapılan toplantılar sonrasında şöyle bir genel tahlil yapılmıştır. Fransız İhtilali sonrasında Avrupa, her açıdan farklı bir yapıya bürünmüş ve kargaşalık içine girmiştir. Bu bakımdan Osmanlı'nın böyle bir zaman diliminde yapması en uygun olan şey *düşmana düşman olan devletlerle ittifak kurmasıdır*. Meşveret Meclisi'nde bu görüş ortaya konurken, devrin vakanüvislerinden olan Asım, Tarihi'nde meseleyi farklı bir görüşle ele almıştı. Asım, o süreçte Cezzar'ın tam yetkiyle görevlendirilmesi gerektiğini ve devletin dış ittifaklara girmesinin yanlış olduğunu dile getirmiştir. Cevdet ise Tarihi'nde Asım'ı bu görüşlerinden dolayı sert bir şekilde eleştirerek, O'nu devrin icaplarını ve gerçekliğini anlamamakla itham etmiştir. Yine Cevdet'e göre, Hristiyan devletlerle eski zamanlarda da ittifaklar yapılmıştır. Bunun dinen caiz olup olmamasıyla bir alakası yoktu. Kaldı ki, Osmanlı Devleti'nin de kendi toplumuna bu durumu izah etmesi lazımdı. Ayrıca o sıralar Avrupa kamuoyunda Osmanlı'yı zor duruma sokmak için çeşitli iddialar gündeme getirilmişti. Bu iddialar içerisinde en dikkat çekici olanı da sanki Fransa'nın Mısır'ı işgalini Osmanlı Devleti dolaylı da olsa onaylamış ve Hint yolunun denetimini Fransa'ya bilinçli olarak vermişti. Bu tür asılsız söylentilerin de önüne geçilmesi lazımdı (Cevdet, 1309: C.VI, 351).

Osmanlı Devleti, Mısır'ın işgalinden hemen sonra Fransa'ya yönelik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Napolyon, bir yandan da Arap yarımadasında başlayan Vehhabi hareketini kendi siyasi emelleri için kullanmaya girişmiş, bunun haberi de Osmanlı'ya ulaşmıştır. Bu meyanda İstanbul'daki İspanya elçisi -o sıralar İspanya'nın Fransa ile olan ittifakı bağlamında- Osmanlı yetkilileri ile görüşüp, Fransa lehine aracılık yapmak istemiştir. Ancak Osmanlı yönetimi bu girişimi dikkate almamıştır. Mısır'ın işgali ile ilgili bütün yönleri düşünen III. Selim, bu süreçte kusur ve ihmalleri olduğu gerekçesi ile Sadrazam İzzet Paşa ile Şeyhülislam Dürrişâde Arif Efendi'yi azletmiştir. Yerlerine, sadrazam olarak Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa'yı, şeyhülislam olarak da Aşir Efendi'yi atamıştır (Vâsıf, 2017: 294-295). Yapılan bu aziller ve atamalar psikolojik olarak hem yönetimde hem de halkta moral oluşturma düşüncesinin bir yansımasıdır.

Böylece 1799 senesi, Osmanlı siyasi ve diplomasi tarihinin önemli dönüm noktalarından birini oluşturmuştur. Zira ocak ayında birkaç gün arayla Osmanlı Devleti, Fransa'ya karşı İngiltere ve Rusya ile ittifak antlaşmaları imzalamıştır (Vâsıf, 2017: 320-331; Shaw, 2008: 352-353). Bu ittifak antlaşmalarından umulan, İngiltere ve Rusya'nın yardımı ile Fransa'yı Mısır'dan çıkarmaktır. Buna da “*muvazene/denge*” siyaseti denilmiştir. Bu siyasetin anlamı şudur. Osmanlı Devleti artık kendi sorunlarını çözememektedir. Bu sebeple ortaya çıkan meselenin vasfına göre Batılı bir güçten destek almak, onunla ittifak kurmak zaruridir (Beydilli, 1999: 52-53). 3 Ocak 1799 tarihinde Rusya ile yapılan ittifak antlaşmasını değerlendiren Cevdet, bu durumun ne kadar garip bir gelişme olduğunun altını çizmiştir. Zira o zamana kadar Rus ve Avusturya savaşlarından bunalan ve bu devletlere hiçbir emniyet duymayan Osmanlı, bu devletlere karşı Fransa yardımını ümit etmişti. Ancak şimdi şartlar değişmiş ve işler tersine dönmüştü. Fransa o anki en büyük tehdit ve düşmandı. Bu düşmana karşı da onun düşmanı olan devletlerle ittifak kurulmalıydı. Fransa'nın Mısır'dan çıkarılabilmesi için de İngiliz ve Rus yardımı lüzumluymdu. İşte denge siyaseti böyle bir şeydi (Cevdet, 1309: C.VII, 9).

6. Akka'da Napolyon'un Mağlubiyetiyle Ortaya Çıkan Yeni Siyasi Süreç

Napolyon, hayalini kurduğu “*Büyük Doğu*” projesi kapsamında Mısır'da kalıcı olabilmek için Suriye'nin alınması gerektiğini biliyordu. Suriye olmadan Mısır elde tutulamazdı. Ayrıca Doğu Akdeniz sahilleri de buradaydı (Çolak, 2008: 156-158). Suriye seferine çıkan Napolyon'un bilhassa Yafa'da yaptığı katliamlar, kendisinin gerçek yüzünü de ortaya koymuştu. Napolyon bütün gücüyle Akka'ya yüklenmiş ancak burayı ele geçiremeyip, geri dönmek zorunda kalmıştı. Bu kendisi için büyük bir mağlubiyetti ve başka planlar kurması gerektiğinin bilincindeydi (Kara, 1938: 105-115; Esmer, 1944: 66).

Osmanlı Devleti, Napolyon'u Mısır'dan çıkarmaya odaklandığı için o sıralar Avrupa diplomasisinde değişen denklemlerden ve Napolyon'un planlarından habersizdi. Karadan ve denizden Mısır'a asker sevk eden Osmanlı yönetimi kendi gücünü de ortaya koyup, Mısır'ı kurtarmanın hesabı içindeydi. Denizden giden donanma komutanı Köse Mustafa Paşa ile karadan harekete geçen Sadrazam Yusuf Ziya Paşa komutasındaki ordu, sayıca Mısır'daki Fransız askeri gücünden fazlaydı. İlk etapta, Mısır'a ulaşan Osmanlı donanması olmuştu. Napolyon komutasındaki Fransız askeri ise hem Ebûkır baskını hem de Akka yenilgisi yüzünden moral bozukluğu içerisindeydi. Buna rağmen Köse Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı deniz gücü, Mısır'a çıkarma yaptıktan sonra Fransız

askeri karşısında mağlup olduğu gibi Köse Mustafa Paşa esir düşmüştü (Temmuz 1799) (Vâsıf, 2017: 386-392; Karal, 1938: 116-122).

Mısır'da durum bu halde iken Rumeli de de işler Osmanlı için kötü bir hal almaya başlamıştı. Ayanlar meselesi, özellikle de Pazvandoğlu sorunu, Osmanlı'yı ciddi anlamda etkilemekteydi. Suriye havalisinin en önemli gücü haline gelen Cezzar Ahmed Paşa'nın başına buyruk hareketleri de vardı. Osmanlı, Cezzar Ahmed Paşa'nın tavırlarından o kadar bunalmıştı ki, kendisinden "serkeş" diye bahsedilmeye başlanmıştı. Osmanlı yöneticileri, Cezzar Ahmed Paşa'nın, Akka galibiyeti ile gurura kapıldığına inanıyordu (Cevdet, 1309: C.VII, 44-47; Vâsıf, 2017: 412-413).

Mısır'da işler bir türlü Osmanlı'nın istediği hale dönüşmezken, iyi bir haber Adriyatik'ten gelmişti. Osmanlı-Rus ortak hareketi ile Adriyatik'teki Fransız üstünlüğüne son verilmiş, Osmanlı'ya bağlı ve Rus garantörlüğünde Yedi Ada Cumhuriyeti kurulmuştu (Shaw, 2008: 354-358). Akka yenilgisi ile Mısır'da istediğini elde edemeyeceğini anlayan Napolyon, Fransa'ya dönmeye karar vermişti (Vâsıf, 2017: 424-427). 1799 Ağustos ayında Napolyon'un Fransa'ya dönme düşüncesinin altında yatan sebeplerden biri de Direktuvar yönetiminin zor günler geçiriyor olmasıydı. Mısır'da Fransız askerini tutmanın da anlamsız olduğuna kanaat getiren Napolyon, buradan ayrılmadan önce yerine atadığı Dimyat Komutanı Kleber'e Osmanlı ile görüşüp, Mısır'ı tahliye etme emrini de vermişti. Napolyon'un Mısır'da bulunduğu süre yaklaşık on dört aydır (Esmer, 1944: 67; Uçarol, 2008: 92-98).

Napolyon ile ilgili Osmanlı zihniyetindeki düşünce, yüzyıllara dayalı Osmanlı-Fransız dostluğunu zedeleyen kişi olarak görülmesiydi. Artık Osmanlı için o sıralar en itibar edilen devlet İngiltere'ydi. İngiltere'den sonra gelen devlet ise Rusya'ydı (Kurat 2011: 42-43). Bu siyaset denge siyasetiydi ve buna da Fransa sebep olmuştu. Bu arada Sadrazam Yusuf Ziya Paşa komutasında Mısır'a doğru giden kara ordusuna ilişkin bilgiler, Osmanlı'nın askeri anlamda ne kadar zor durumda olduğunu da göstermekteydi. Ordu, düzen ve disiplinden çok uzaktı. Ordudaki yeniçeri/kapıkulu askerinin sayısı az olup, ağırlıklı olarak bir kısım kabileler ve aşiretlerden temin edilen gönüllü askerlerden oluşuyordu. Bu askerler de Cevdet'in tabiriyle "ne taraf mağlub olursa onu yağmaya me'lûf olan kabâil ve aşâirden ibaretti" kısacası boş bir kalabalık yığınından öteye gitmeyen dermeçatma bir orduydü (Cevdet, 1309: C.VII, 58-60).

Fransa'ya dönen Napolyon ise elini çabuk tutmuş ve politik alanda kendisine yakın olan siyasetçilerin desteği ile Direktuvar yönetimine son vermişti. Sieyes ve Talleyrand, Napolyon'u destekleyen güçlü siyasetçiler arasındaydı.

Fransa'da gerçekleşen bu hükümet darbesiyle Direktuar yönetiminin yerine, Napolyon'un birinci Konsül olduğu Konsüllük idaresi kurulmuştu (1799) (Esmer, 1944: 67- 69). Avrupa içerisinde ise İspanya ve Prusya hariç olmak üzere diğer devletler, Fransa'ya karşı koalisyon güçleri grubunda ve harp halindediler. İngiltere, Malta'yı kontrolünde tutup, İskenderiye'yi kuşatma altına almıştı. Avusturya, İtalya'yı bütünüyle almanın hesapları içerisindeydi. Kısacası 1799 senesinin son aylarında Avrupa'nın siyasi ve askeri durumu belki de Avrupa tarihinin en çalkantılı dönemlerinden birini oluşturmaktaydı (Sander, 1997: 124-125).

Böyle sıkıntılı bir dönemde Napolyon'un nasıl bir çıkış planı yapacağı herkesin merak ettiği konuydu. Napolyon ise Rusya'yı yanına çekmeyi hesap etmekteydi. Zira o dönemde Rusya, Koalisyon Savaşları sebebiyle müttefiklerine kızgındı. Fransa karşısında mağlubiyet alan Rusya, bu mağlubiyetin sorumlusu olarak Prusya'yı görmekteydi. Çar I. Pavel (Pavel Petroviç Romannov) yenilginin sorumluluğunu müttefiklerine yükleyip, onlardan uzaklaşmaya başlamıştı. Avusturya ve İngiltere ise Rusya'yı mutlak surette koalisyon içinde tutmak istiyordu. Rusya, askeri açıdan önemli bir güçtü ve koalisyondan ayrılırsa Fransa ciddi bir üstünlük sağlamış olacaktı. Napolyon için Rusya'nın bu durumu önemli bir avantajdı ve bunu kullanmak istiyordu. Napolyon, Fransa karşısındaki ittifak bloğunu parçalama ve sonrasında İngiltere'ye karşı kullanabilme adına, Rusya'yı yanına çekmeyi planlıyordu. Buna bağlı olarak da 1800 yılında Napolyon ile Çar I. Pavel arasında diplomatik temaslar başladı (Karal, 1995: C. V, 44; Kurat 2011: 48).

Sırf bu gelişme bile akılları karıştıracak düzeyde zıtlıkları içerisinde barındırmaktaydı. Konunun anlaşılması açısından o dönemdeki durumu tekrar gözden geçirmek yararlı olacaktır. 1800 yılı itibarıyla Mısır'da Fransız askeri işgalci olarak duruyordu. Napolyon bir yıl öncesinde Fransa'ya dönmüş, darbe yapıp konsüllüğü getirmiş ve kendisi birinci konsül olmuştu (Sander, 1997: 125). Osmanlı Devleti'nin, Fransa'ya karşı İngiltere ve Rusya ile yaptığı ittifaklar yürürlükteydi. Bu üç devlet için Fransa düşmandı. Hal böyle iken bu üçlü ittifakın önemli üyesi Rusya, Fransa ile görüşmelere başlamıştı. Hâlbuki Mısır'ı Fransa terk etmemişti. Daha yeni Osmanlı-Rus ortak hareketiyle, Adriyatik'te Yedi Ada Cumhuriyeti kurulmuş ve Fransa buradan uzaklaştırılmıştı. Ayrıca Osmanlı-Rus ittifakının yedi yıllık süresi vardı.

Napolyon'un planları o kadar değişkendi ki, kendi yakınları bile ne zaman ne yapacağını kestiremez hale gelmişlerdi. Mesela Napolyon, Mısır'da yerine bıraktığı Kleber'i bir yandan yardım gönderme sözleri ile cesaretlendirirken, bir

yandan da Osmanlı yöneticileri ile görüşmeler yapıp, bir anlaşmaya varmasını ve bütün Fransız askerini hiçbir kayba uğramadan Mısır'dan çıkarmasını emretmişti. Kleber'in bile Napolyon'un Rusya ile olan müzakerelerinden haberi yoktu. Bu arada Kleber, Mısır'daki Fransız askerinin durumunu -abartılı bir dille- çok kötü şartlarda olduğunu yazıp, Fransa yönetimine iletmişti. Kleber, muhtemelen Napolyon'un kendilerini pek umursamadığı düşüncesine kapılmıştı ve Mısır'daki durumlarının ne kadar güç olduğunu iletirse, kendilerinin buradan kurtarılmasının daha çabuk olacağını düşünmüştü. Kleber'in Fransa yönetimine gönderdiği bu mektup, bir şekilde İngilizlerin eline geçmişti. İngilizler, bu mektuptan hareketle Fransız askerinin Mısır'da çok zor durumda olduğunu sanmıştı (Karal, 1938: 128).

Mısır'daki Fransız askerinin bütünüyle esir edilme ihtimali, İngiltere'nin hesapları içindeydi. İşte bu yüzden 1800 yılında Mısır'da Osmanlı yetkilileri ile Fransız yetkilileri arasında yapılan ve Mısır'ın tahliyesini içeren El-Ariş Sözleşmesi'ni İngiltere kabul etmemiş ve El-Ariş Sözleşmesi geçersiz olmuştu (Shaw, 2008: 359-361; Çolak, 2008: 161). Osmanlı'nın izlediği denge siyasetinin bu tür yansımaları olacağı da görülmüştü. Aslında Akdeniz'deki İngiliz Amirali bile kendi hükümetinin bu kararını yanlış bulmuş ve Fransa'nın Mısır'ı tahliye etmesinin yerinde olacağını düşünmüştü (Cevdet, 1309: C.VII, 69-71). Bu hadiseden de anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile olan ittifak antlaşması çerçevesinde ve yardımına muhtaç olduğu bu devletin isteği üzerine, kendi başına Fransa ile antlaşma yapmasına bile izin verilmemişti. Dünya gücü olan ve her şeye müdahale eden devletlerin, siyaset belirlemedeki gücünün anlaşılması açısından bu gelişmeyi değerlendirmek mümkündür.

Meselenin diğer bir boyutu da Mısır'da bulunan Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın Fransız ordusunu yenip, esir etmesi beklenmekteydi. Yusuf Ziya Paşa, sayıca Fransız askerinden fazla olan ancak nitelik yönünden "*başıbozuk, gayr-i muntazam, nâ-mazbût*" bir ordu ile Fransız askerini nasıl esir edecekti, sorun buydu. Gerçekten de Kleber komutasındaki Fransız askeri yaklaşık yirmi bin iken, Osmanlı Sadrazamının maiyetindeki askerinin miktarı yetmiş-seksen bin kadardı. Mısır'daki Osmanlı askerinin yirmi bin kadarı farklı yerlere dağıtılmış olmasından dolayı Yusuf Ziya Paşa'nın hali hazırda emri altında altmış bin asker vardı. Ne var ki yaklaşık üç kat fazla olan Osmanlı askeri, Kleber'in askeri karşısında mağlup olmuştu. Bu sonuç bile Osmanlı'nın her açıdan içinde bulunduğu sıkıntıyı ortaya koymaktadır. Bu tabloya göre, Osmanlı'nın askeri ve siyasi anlamda durumu vahimdi. İngilizler bile böyle bir mağlubiyetin olabileceğini düşünmemişlerdi. Cevdet, Tarihi'nde, Mısır'daki Osmanlı mağlubiyetini askerî açıdan değerlendirdiğinde şu ifadeleri kullanmıştır. "*Bir*

asker ne kadar şeci’i olsa muallim ve muntazam asker karşısında netice-i harbi kazanabilmesi pek müşküldür” (Cevdet, 1309: C.VII, 74-78, 88; Vâsıf, 2017: 439-441).

7. Osmanlı’nın Mısır’daki Açmazları ve Batı’daki Gelişmelerin Diplomatik Yansımaları

Mısır’da az bir askerle Osmanlı karşısında zafer kazanan Kleber, kısa bir süre sonra uğradığı bir suikastla öldürülünce yerine Meno geçmiştir (Karal, 1938: 128). Mısır’da Osmanlı açısından bir başka ciddi sıkıntı konusu da Kölemenlerdi ve bunların tutumlarıydı. Devlet bunlarla başa çıkamadığı gibi bunları denetim altına da alamıyordu. Bu Kölemen beylerinin önde gelenlerinden olan ve emrinde binlerce adamı bulunan Murad Bey, yukarıda değindiğimiz üzere Fransızlar Mısır’a geldikleri zaman biz bunların hepsini ezip geçeriz gibi sözler sarf etmişti. Ancak kendisi ve adamları Piramitler Savaşı’nda birkaç saat içerisinde mağlup olmuştu (21 Temmuz 1798). İşte bu Murad Bey, zamanla Mısır’daki Fransızlara bağlanıp onların emri altına girmişti. Murad Bey’in bu bağlılığına karşılık Kleber, ona Said şehri askeri birlik komutanlığını vermişti. Hatta Kleber, El-Ariş sözleşmesi müzakereleri esnasında Murad Bey’e güvence verip, biz Mısır’ı terk ettiğimiz zaman Mısır’ın idaresi sizde kalacak şekilde Osmanlı ile anlaşacağız demişti. Kleber’in bir suikastla ölümü üzerine Mısır’daki Osmanlı Sadrazamı Yusuf Ziya Paşa, o sıralar Osmanlı yanında hareket eden bir diğer Kölemen Beyi İbrahim Bey aracılığıyla Murad Bey’e haber göndermişti. Osmanlı Sadrazamı, şayet Murad Bey Osmanlı yanında yer alırsa, Fransızların Mısır’ı terk etmesi durumunda Mısır’ın idaresini Kölemenlere bırakılacağı vadin de bulunmuştu. Murad Bey ise bu teklifi, bağlı bulunduğu Fransız komutanı Meno’ya iletmişti (Cevdet, 1309: C.VII, 88-89).

Bu gelişmeleri analiz ettiğimizde, Mısır’daki Kölemen beylerinin vaziyetinin hangi merkezde olduğu ve Osmanlı’nın bunlar karşısında bile ne kadar aciz bir halde bulunduğu belli olmaktadır. Kölemenlerden bir bey Osmanlı yanında iken diğeri Fransa yanında idi. Gerçi Osmanlı yanında görünen Kölemen İbrahim Bey bile tam anlamıyla Osmanlı’dan emin değildi ve güvenmiyordu. İbrahim Bey ve yandaşları, şayet Fransa buradan çıkıp giderse, Osmanlı yönetimi kendileri ile ilgili nasıl bir tavır takınacağı konusunda şüphe içindeydi. Bu sebeple de İbrahim Bey, kendisini ve adamlarını garanti altına alma adına İngiltere’ye yanaşmayı uygun bulmuştu. Zaten İngiltere de Mısır’da kalıcı olabilme adına burada kullanabileceği unsurlar arıyordu (Cevdet, 1309: C.VII, 89).

Osmanlı’nın durumu sıkıntılarla dolu iken, Avrupa askeri ve siyasi tarihinde de çok büyük değişimler ve hesaplar söz konusuydu. Napolyon girdiği

harpleri kazanmıştı. İtalya, Fransa'nın kontrolü altına girmişti. Avusturya, Fransa karşısında en ağır mağlubiyetleri alan devletti. Napolyon, kendi kamuoyunda en büyük komutan olarak görülmektedir. Kendisi hemen her konuda bir dizi adım atmayı, ülkede düzeni sağlama açısından mecburi görmekteydi (Esmer, 1944: 67-70). Zira ihtilalden sonra Fransa'da işler tam anlamıyla rayına girmemişti. Buna bağlı olarak da Napolyon, askeri, dini ve siyasi açıdan bir dizi düzenlemeler yapmıştı. Napolyon'un tek güç haline gelmesi, Fransa içerisinde belli kesimlerde de rahatsızlıklar doğurmuştu. O'nun gücünün devam etmesi halinde Fransa'da Cumhuriyeti bile ortadan kaldıracak endişesini taşıyanların sayısı artmıştı (Seignobos, 1960: 312-315).

Bu endişe neticesinde ülke siyasetinde etkili noktalarda olan ve Napolyon'un önlenemez gücünden rahatsızlık duyan bazı kişiler, 1800 yılında Napolyon'a karşı başarısız bir suikast girişimi tertip etmişlerdi. Avrupa'da cereyan eden Koalisyon Savaşları'nın seyrinde de durum Napolyon'un lehineydi (Seignobos, 1960: 312). Napolyon'u bu kadar güçlü hale getiren de bu savaşlarda alınan başarılarıdır. Avusturya, aldığı mağlubiyetlerin perişanlığı içerisindeydi. Prusya, tarafsız kalmak istiyordu. Rus Çarı I. Pavel, Fransa karşısında alınan mağlubiyetler dolayısıyla Avusturya'ya öfkeliydi. Artık müttefiklerine pek güvenmeyen Rus Çarı, Fransa ile savaşmak istemiyordu. Napolyon da bu durumu iyi bir şekilde değerlendirip, Rusya'yı yanına çekmenin hesaplarını yapmaktaydı (Cevdet, 1309: C.VII, 106-107).

Hemen harekete geçen Napolyon, ilk başta Fransa elinde bulunan Rus esirlerini silahlarıyla birlikte serbest bıraktı. I. Pavel, Napolyon'un bu jesti karşısında çok memnun olmuştu. Napolyon, Malta Adası'nın da Rusya'nın hakkı olduğunu söyleyip, İngiltere'ye karşı I. Pavel'i yanına çekmeyi bilmişti. I. Pavel, hemen Malta Adasını İngiltere'den istedi ancak İngiltere buna yanaşmadı. Böylece 1800 yılında İngiltere ve Rusya gerginliği su yüzüne çıktı (Kurat 2011: 43-47). Esasında bu iki devlet hali hazırda Osmanlı Devleti'nin müttefiki olup, Mısır'dan Fransa'yı çıkarmak için birlikte hareket eder görünüyordular. Ancak diplomasinin ve siyasi menfaatlerin bir sonucu olarak denklemler yine değişmişti.

Napolyon'un esas gayesi, Rusya ile uzun süreli bir ittifak kurup, Rusya'yı İngiltere'ye karşı kullanmaktı. Bu çerçevede de Rusya'nın ve Çar I. Pavel'in eskiden beri var olan toprak emellerini de göz önünde tutan Napolyon, Çar'a bazı tekliflerde bulunmuştu. Karal'ın belirttiği üzere hem Napolyon hem de I. Pavel hayalciydi ve ikisinin de hayallerinin merkezinde Doğu vardı. Doğu hayaline göre de Napolyon'un stratejisi şuydu. Fransız ordusu Rus ordusu ile birlik olup, Asya içlerinde Buhara, İran ve Afganistan'ı alıp Hindistan'a kadar gidecekti. İngilizler

Hindistan'dan atılacak ve Rusya, Doğu'nun hâkimi en büyük güç olacaktı. Fransa ise Akdeniz'le Mısır'a yerleşecekti. Tabi bu büyük projenin gerçekleşmesi kolay bir iş olmadığı gibi Avusturya'nın da ikna edilmesi gerekliydi. Avusturya ile görüşülmüş, bu devlet Osmanlı topraklarından Sırbistan, Bosna, Bulgaristan ve Eflak Boğdan'ın kendisine verilmesi halinde bu projeye dâhil olacağını belirtmişti (Karaal, 1995: C. V, 45).

Fransa, Rusya ve Avusturya uzlaşısından anlaşılacağı üzere, Osmanlı'nın kendince denge siyaseti olarak oluşturmaya çalıştığı diplomasinin pek de sonuç vermediği ortadaydı. Zira mevcut müttefik Rusya, birden Osmanlı'ya düşman, ortak düşman olarak görülen Fransa, Rusya ile dost olmuştu. Hatta 1792'den beri Fransa ile Koalisyon Savaşları'nda kıyasıya savaşan Avusturya bile Fransa'ya yanaşmış durumdaydı.

Bu gelişmelerin dışında Avrupa'da cereyan eden Koalisyon Savaşları'na girmemiş olan kuzeydeki Baltık ülkeleri (İsveç, Danimarka) ve bunlara sonradan eklenen Prusya, deniz ticareti açısından gemilerinin savaş halindeki ülkelerin limanlarından da faydalanması gerektiğini söyleyip, bu talebi dile getirmişlerdi. Fransa ve Rusya bu talebe olumlu yaklaşırken, İngiltere kesin bir şekilde bunu reddetmişti. İngiltere, olası böyle bir durumda hangi ülkeye ait olursa olsun ticaret gemilerine müdahale edeceği tehdidinde bulunmuştu. Rus Çarı I. Pavel, İngiltere'nin bu tavır ve tehditlerinden çok rahatsız olmuştu. İngiltere'ye misilleme olarak da ülkesindeki İngiliz sermayesine el koyacağını söylemişti. Bunların hepsi Fransa'ya karşı oluşmuş olan Koalisyon bloğunun parçalanması anlamına geliyordu. Rus-İngiliz gerginliği öyle bir safhaya varmıştı ki, İngiltere kendi limanlarında bulunan ve -ülkelerin limanlarından faydalanma kaidesince-tarafsız devletler antlaşmasına imza koyan İsveç, Danimarka, Prusya ve Rusya devletlerine ait ticaret gemilerine el koymuştu. Böylece İngiltere ile Kuzey Avrupa devletleri arasındaki gerginlik, neredeyse savaşa doğru giden bir hal almıştı. Rus Çarı I. Pavel, İngiltere'ye karşı askeri hazırlığa bile girişmişti. Rus Çariçesi Katerina zamanında (1762-1796) sıkça dillendirilen ve Rusya'nın projeleri arasında yer alan İran üzerinden Hindistan'a kadar genişleme söylemleri, tekrar Rus siyasetinde söylenir olmuştu (Cevdet, 1309: C.VII, 108-110).

8. İngiliz Siyasetinin Bütün Dengeleri Değiştiren Gücü

Rus Çarı I. Pavel'in bu tutumu İngiltere'yi iyice endişeye sevk etti. Hem Rusya gibi önemli bir askeri gücün koalisyondan ayrılması, hem de Fransa'ya yanaşıp İngiltere'ye cephe alması, İngiltere'nin kabullenebileceği bir durum değildi. Rusya'ya karşı askeri anlamda İngiltere'nin bir savaş açması da kolay ve reel politikte o an için mümkün görünmüyordu. Bu sebeple İngiltere, her zaman

olduğu gibi diplomasiyi devreye sokup Rusya içerisinde Çar karşıtı kesimleri bir araya getirmenin hesaplarını yaptı. Bu kapsamda da St. Petersburg'daki İngiliz elçisi aktif bir şekilde süreci yürütme görevini üstlendi. İlk etapta Rus vekilleri arasında İngiltere'ye yakın olan ve öncesinden beri Çar'ın faaliyetlerinden rahatsız olan kesimler elde edildi. İngiltere'nin I. Pavel'i tahttan indirip, kendi istediği şekilde hareket edecek birini başa geçirmesi için elini çabuk tutması lazımdı. Zira o sıralar Avrupa içerisinde Fransa önünde durabilecek bir güç yoktu. Napolyon'un yakın plandaki en büyük hedefi İngiltere'yi yenmekti. Avrupa içerisinde öyle bir durum ortaya çıkmıştı ki, 1801 yılı başı itibariyle Avrupa'da İngiltere'nin Fransa'ya karşı müttefiki olan devletler olarak sadece Portekiz ile Napoli krallığı kalmıştı. Bu ikisinin de çok zayıf olan askeri güçleri ortadaydı.

Mısır'daki duruma baktığımızda buradaki Fransız askerinin başında din değiştirip İslamiyet'i seçmiş olan (Abdullah) Meno vardı. Fransız askerinin sayısı az olmakla birlikte moral açısından en kötü durumda olan Osmanlı askeriydi. Mısır'daki Osmanlı Donanma Komutanı, Fransa'ya meyilli bir siyaset izlerken, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın, Kaptan Paşa'ya güveni yoktu. İşin tuhaf taraflarından biri ise İstanbul yönetimi Kaptan Paşa'ya güvenmekteydi. İngiltere, Mısır'a on sekiz bin asker göndermişti. Avrupa'da pek çok devlet Fransa ile barış antlaşması imzalamıştı. Osmanlı ise Mısır'ı Fransa'dan kurtarmanın hesaplarını yaparken, Avrupa'daki siyasetin dışında kalmaya çalışıyordu.

Osmanlı, İngiltere ve Fransa'nın gündemindeki en hayati konu, Rusya'nın durumu ve Çar I. Pavel'in ne yapacağıydı. I. Pavel ise Fransa ile hareket edeceğini göstermiş, İngiltere'ye mesafe koymuştu. Durumun vahametini gören İngiltere de Çar I. Pavel'i baştan indirmeden başka çare olmadığını anlamıştı. Zaten Rusya içerisinde Çar'ın muhalifleri el altından örgütleniyorlardı. Ayrıca Rus sermayedarları, Çarın izlediği siyaseti kendi ekonomik çıkarlarına aykırı buldukları için İngiliz yanlıydılar. En nihayetinde de şartlar olgunlaşınca Çar I. Pavel, tertip edilen bir suikastla öldürüldü (23 Mart 1801) ve yerine oğlu Aleksandr geçti (Cevdet, 1309: C.VII, 115; Vâsıf, 2017: 545; Karal, 1995: C. V, 45-46).

Çar I. Pavel'in öldürülmesi ve yerine İngiliz yanlısı I. Aleksandr'ın geçmesi, Avrupa içerisindeki dengeleri yine alt üst etti. Napolyon'un planları boşa çıkmıştı (Kurat, 2011: 48). Zira yeni Çar, Napolyon'a ve siyasetine karşı olduğunu göstermiş ve babasının yaptığı ittifakları sonlandırmıştı. Sadece İngiltere açısından bu gelişmeyi değerlendirecek olursak. İngiltere, askerî harekâta girişmeden, Rus Çarını kendi ülkesinde, kendi adamlarına öldürterek gücün ne demek olduğunu bir kez daha ortaya koymuştu.

Dengelerin değiştiğini gören Napolyon ise, hemen İngiltere ile anlaşma yollarını aramaya başlamıştır. Bu hesapların hepsi çıkara dayalıydı. Açıkçası Napolyon'un ne yapacağı, kime müttefik veya düşman olacağı da belli değildi. Gelişmeleri sadece takip etmekle yetinen Osmanlı Devleti, böyle bir siyaset arenasını içerisinde ne yapacağını şaşırmıştır. Nitekim Rus Çarı I. Pavel ölmeden önce, Osmanlı Devleti'ni Mısır'daki durum dolayısıyla Fransa ile savaş yapmaması ve savaşı durdurması için tehdit etmişti. Eğer Osmanlı, Fransa ile savaşı bitirmezse Rusya'nın İstanbul üzerine harekete geçeceği bir diğer tehditti. Yani I. Pavel'in ölümü Osmanlı için de sevindirici bir gelişme olmuştur. Fransa, böyle bir destekçisinden mahrum kalınca Mısır'dan askerini çekmeye hazırlanmıştır.

Son olarak Mısır'daki Kölemen sorunu ile ilgili Osmanlı zihniyetindeki düşünceleri ele alıp, diplomasi açısından bunun neticelerini inceleyecek olursak. Osmanlı yönetimi Mısır'ın Fransa tarafından tahliyesinden sonra, Kölemen sorununu kesin bir şekilde çözmek istiyordu. Bu kapsamda Mısır Kölemenlerini bir başka yere sürgün edip, Mısır'ı diğer Osmanlı eyaletlerinde olduğu gibi yönetme düşüncesi ağır basmaktaydı. Zaten o sıralar Kölemenlerin Osmanlı'ya bir yakınlık duymaları söz konusu olmayıp, büyük oranda İngiltere'ye meyilli bir haldeydiler. Kölemen İbrahim Bey, İngiliz yanlısıydı. Fransız yanlısı Kölemen Murad Bey öldükten sonra O'nun adamları, İbrahim Bey'e bağlanmışlardı. Böylece onlarda İngiliz taraftarı olmuşlardı. İngiltere'nin de istediği buydu. Fransa Mısır'dan çıktıktan sonra kendi kontrollerinde Kölemenler iyi bir fırsattı (Cevdet, 1309: C.VII, 121-128).

Görülebileceği üzere Kölemenler de Avrupa'daki siyasi değişkenliğe benzer bir haldeydiler. Düne kadar Fransız karşıtı veya yandaşı olan Kölemenler, 1801'den sonra en güçlü devlet olarak gördükleri İngiltere'ye yanaşmışlardı. Açıkçası Osmanlı Kölemenlere, Kölemenler de Osmanlı'ya güvenmiyordu. Bunu çok iyi bir koz olarak kullanmak isteyen İngiltere, Fransa'nın Mısır'ı tahliyesinden sonra Kölemenler üzerinden burayı yönetip, kontrol etmek istiyordu. İngiltere bu niyetini bir şekilde Osmanlı'ya da kabul ettirmek için Mısır'a asker göndermekten de geri durmadı. Bu gelişme karşısında Osmanlı ise İngiltere'ye hem minnettar hem de kızgındı. Minnettardı çünkü Fransa'yı, İngiliz gücü olmadan Mısır'dan çıkaramazdı. Kızgındı zira İngiltere Kölemenler üzerinden Mısır'da kalıcı olmanın hesaplarını yapıyor ve bu grubu Osmanlı'ya karşı kullanacağını sinyali veriyordu. Aslında İngiltere'nin yaptığı devletlerarası hukuka aykırı idi. Ancak hiçbir devletin bu tür bir hukuku umursadığı yoktu. Osmanlı açısından ise durum daha da karışıktı. Denge siyaseti

olarak oluşturulmaya çalışılan siyasetin öyle kolay bir iş olmadığı da ortaya çıkmıştı.

Sonuç

1789 Fransız İhtilali ile her açıdan değişen dünya düzeninde, ihtilalin ilk etkilerinin Avrupa içerisinde olacağı belli olmuştur. Nitekim Avusturya, Prusya ve Rusya gibi mutlakiyetle yönetilen devletler ihtilale karşı açıkça cephe alırken, İngiltere gibi meşruti bir devlet bile kendi çıkarları bağlamında ihtilalin karşısında yer almıştır. Osmanlı Devleti ise o sıralar yaşadığı pek çok sorun dolayısıyla sürecin dışında kalmaya çalışmış ve 1792 yılından itibaren Avrupa içerisinde başlayan Koalisyon Savaşları'na dâhil olmamıştır. Ancak Avrupa'yı saran bu savaşların bir şekilde Osmanlı'ya da sıçraması mukadderdi. Bu çerçevede 1797 yılında imzalanan Campo Formia Antlaşması ile Adriyatik Kıyılarına yerleşip, Mora'daki Rum nüfusunu milliyetçilik tahrikleriyle Osmanlı'ya karşı kıskırtan Fransa, 1798 senesinde Napolyon komutasında gönderdiği bir donanma ile Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgal etmiştir.

Osmanlı yönetiminin ön göremediği bir hızda gelişen bu hadiseler, devletin yeni düzenlemeler yapmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu süreçte III. Selim başta olmak üzere Osmanlı bürokratları, askeri, siyasi ve diplomatik yönlerden düzenlemeler yaparken, bilhassa diplomasi açısından denge siyaseti olarak adlandırılan bir siyasetin izlenmesini uygun görmüşlerdir. Bu bağlamda XVIII. yüzyılın son yıllarında kullanılmaya başlayan ve sonraki dönemlerde Osmanlı siyasi tarihinde sıkça kullanılan denge siyasetinin mahiyetinin anlaşılması önemlidir. Osmanlı zihniyetinde denge siyasetinin anlamı şudur: Osmanlı Devleti, Mısır'ın işgali dolayısıyla karşılaştığı Fransız tehdidini kendi gücüyle ortadan kaldıramayacağı için Fransa'ya düşman olan devletlerle dostluk kurması lazımdır. Bunun ismi de denge siyasetidir. İttifak kurulacak devletlerin geçmişte Osmanlı düşmanı devletler olması da göz ardı edilmelidir. Zira mevcut tehdidin giderilmesi öncelikli konudur. En genel hatlarıyla bu düşüncelerle uygulanmak istenen denge siyasetinde, Avrupa başkentlerinde açılan daimî elçiliklerin etkinlikleri arttırılmaya çalışıldığı gibi, Osmanlı merkezi bürokrasisinde de bir nevi dış işleri bakanlığını yürüten Reisülküttablar önderliğinde, bazı devletlerle ikili müzakereler yürütülmüştür.

Bu meyanda Osmanlı Devleti'nin denge siyasetini yürütürken karşılaştığı en büyük güçlüklerden biri, işlevsel, nitelikli memurlardan oluşan ve yerli yerine oturmuş bir hariciye teşkilatının bulunmamasıydı. Osmanlı yönetimi, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru diplomatik olarak yeni sayılacak adımlar atmaya çalışırken, karşısındaki Avrupalı güçler askeri, siyasi ve ekonomik yönlerden çok

ileri düzeydedir. Özellikle İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletlerin, çıkara dayalı hesapları çok değişkendi. Osmanlı'nın bu devletlere karşı denge siyasetini uygulamasının zorluğu da ortadaydı. Nitekim bu çalışmamızda ele aldığımız 1795-1801 yılları arasında, Osmanlı'nın izlediği diplomasi ne kadar açmazlarla dolu olduğu ve işinin zorluğu görülmektedir. Öyle ki, aynı yıl içerisinde bile devletlerarası ilişkilerde dost-düşman nitelemelerinin sürekli değiştiği, çıkar ilişkilerinin had safhada olduğu bir Avrupa düzeninde, Osmanlı'nın bu devletlerle başa çıkması kolay değildi.

KAYNAKLAR

- Ahmed Vâsıf Efendi (2017), *Mehâsinü'l-Âsâr ve Haka'iku'l-Ahbâr (Osmanlı Tarihi 1209-1219/1794-1805)*, Neşre Hazırlayan, Hüseyin Sarıkaya, 1. Baskı, İstanbul, Çamlıca Yayınları.
- Ahmed Cevdet Paşa (1309), *Tarih-i Cevdet*, C. VI-VII, Tertib-i Cedid, Matbaa-i Osmanî, Dersa'âdet.
- AKSUN, Ziya Nur (1994), *Osmanlı Tarihi*, C. III, 1. Baskı, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- ARMAOĞLU, Fahir (1997), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, İstanbul, TTK.
- BAYLY, Christopher Alan (2018), *Modern Dünya'nın Doğuşu*, 2. Baskı, Çeviren, M. Nevâ Şellâki, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- BEYDİLLİ, Kemal (1999), "Dış Politika ve Siyasi Ahlak", *İlmi Araştırmalar 7*, İstanbul, s. 47-56.
- ÇOLAK, Kâmil (2008), "Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)", *SAÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2008-II, s. 141-183.
- DAVIES, Norman (2018), *Avrupa Tarihi*, Çev. Editörü, Mehmet Ali Kılıçbay, 2. Baskı, İstanbul, İmge Kitabevi.
- ESMER, A. Şükrü (1944), *Siyasi Tarih*, İstanbul, Maarif Matbaası.
- KARAL, Enver Ziya (1938), *Fransa- Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, İstanbul Üniversitesi Yayınları-63.
- KARAL, Enver Ziya (1995), *Osmanlı Tarihi*, C. V, 7. Baskı, Ankara, TTK.
- KURAT, Akdes Nimet (2011), *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri 1798-1919*, Ankara, TTK.

- ÖZKAN, Selim Hilmi (2017), *Osmanlı Devleti ve Diplomasi*, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık.
- SANDER, Oral (1997), *Siyasi Tarih -İlkçağlardan 1918'e-*, 5. Baskı, İstanbul, İmge Kitabevi.
- SEIGNOBOS, Charles (1960), *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, Çev. Semih Tiryakioğlu, İstanbul, Varlık Yayınları.
- SERTOĞLU, Midhat (2011), *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara, TTK.
- SHAW, Stanford J. (2008), *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim*, Çeviren, Hür Güldü, İstanbul, Kapı Yayınları.
- SOYSAL, İsmail (1999), *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara, TTK.
- UÇAROL, Rifat (2008), *Siyasi Tarih (1789-2001)*, 7. Baskı, İstanbul, Der Yayınları.
- ULUERLER, Sıtkı (2009), *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1774-1848)*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin (2008), "Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası -Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a- (1774-1839)", *Türk Dış Politikası Osmanlı Dönemi*, C. II, Editör Mustafa Bıyıklı, İstanbul, Gökkubbe Yayınları.